

Pelerinajul in Biserica primara

Pr. drd. Alexandru Dan Nan

Pelerinajul, inteles ca si calatorie privata sau colectiva spre un loc sacru, este o forma de cult si devotionala foarte raspandita in religiile antice, practicata si azi cu intensitate. Chiar daca fiecare religie in parte prezinta diferente importante in ce priveste timpul, modalitatea si semnificatia pelerinajului, ideea de baza este comuna si scoate in evidenta necesitatea de a vizita locuri considerate ca fiind "locuite" de divinitate, sub diverse forme, obiecte sacre ale unor fondatori de religii, relicve ale sfintilor si martirilor sau chiar unele locuri legate de evenimente particulare. Se pare ca aceasta practica a pelerinajului local, destul de raspandita in lumea antica, are ca motiv principal distanta dintre localitatea in care locuieste pelerinul si popasul final. Acest element ne aminteste de originea latina a termenului *peregrinus* (*peregrinatio*, *peregrinor*), transmisa in multe limbi europene (in italiana pellegrino, pellegrinaggio; in franceza pèlerin, pèlerinage; in spaniola peregrino, peregrinación; in engleza pilgrim, pilgrimage; in germana Pilger, Pilgerfahrt; in romana pelerin, pelerinaj). Etimologic cuvantul se refera la cineva care se indeparteaza de propriul tinut (tara, localitate) si traieste ca strain in alt loc. Grecii pentru a exprima aceasta conceptie apelau la termeni diversi ca: αποδημειν (αποδημια, εκδημειν, εκδημια) pentru a exprima indepartarea de propriul pamant si

ξενος (ξενιτεια) pentru a indica strainul. Uneori termenul de peregrinus era considerat ca si sinonim pentru cuvantul exilat, dupa cum atesta Cicero. Incepand chiar cu antichitatea, cuvantul latin sufera incet o transformare semantica in directia actualei semnificatii: calator spre locurile sfinte, cu scop devotional. La aceasta mutatie semantica si-a adus contributia si conceptia prezenta in Vechiul si Noul Testament si, in special, in Epistola catre Diognet (sec. II), potrivit careia crestinul este un strain pe acest pamant, mereu in pelerinaj spre adevarata patrie cereasca. In noua acceptie, de calator spre locurile sfinte cu scop devotional, termenul este atestat incepand cu secolul al 7-lea, in patru reprezentari gasite pe peretii lacasului Sf. Mihail din Gargano (Italia).

In ce priveste practicarea pelerinajului inainte de venirea Mantuitorului, stim ca vechii egipteni il practicau in masa, spre exemplu deplasandu-se spre localitatea Bubasti, dupa spusele lui Herodot. Indienii, din timpuri stravechi ca si astazi, se indreptau spre raul sacru Gange, in timp ce japonezii aveau printre locurile preferate templul lui Amaterasu. In lumea clasica pagana pelerinajul nu avea numai un caracter devotional ci avea ca obiectiv si realizarea unor scopuri determinate cum ar fi: de a obtine raspunsuri de la oracole sau vindecari miraculoase; in Grecia centre de pelerinaj erau templele si mormintele eroilor; in epoca romana pelerinii se indreptau spre sanctuarele unor divinitati ca Zeus si Diana.

Referitor la pelerinajul crestinismului

primar, in comparatie cu alte forme culturale si devotionale, acesta se fondeaza initial pe traditia ebraica si biblica si se imbogateste de motivatii ulterioare, dezvoltandu-se dupa cerinte, modalitati si forme noi, legate strans de specificul crestin si de modul in care acest specific s-a implantat in diverse realitati sociale.

In consecinta, in pelerinaj se intrunesc si convietuiesc motive de natura diversa, de la cele religioase si culturale si pana la cele spirituale, motive culturale, psihologice, sociologice, topografice si economice, care reusesc sa mentina un fenomen mereu viu, intr-o evolutie constanta si in gradul de a interpreta nevoia si impulsul interior al celor care-l practica.

Inradacinata in Vechiul si Noul Testament, simpla vizita la Ierusalim si la alte locuri sfinte, intreprinsa de evrei si crestini, reprezinta fundamentul cultural si istoric al pelerinajului crestin, care, dupa cum este cunoscut, a avut ca prima arie de desfasurare partea orientala si in special, Ierusalimul. Acest lucru ni-l dovedeste chiar parintele Istoriei bisericesci, Eusebiu (265-340), care relateaza ca imediat dupa anul 200, un episcop cu numele Alexandru, plecat din partile Capadociei, a intreprins o calatorie la Ierusalim cu scopul de a se ruga si de a cunoaste (ευχης και... ιστοριας ενεκεν) locurile sfinte. Daca informatia se refera intr-adevar la un pelerinaj adevarat si propriu, atunci (dupa parerea unui cercetator) acesta

reprezintă un caz izolat, din moment ce conștiința unui pelerinaj la locurile sfinte (ad loca sancta) nu era încă matură. Trebuie să ne amintim și de statutul creștinilor în Imperiul roman până la anul 313, care nu era unul favorabil. În plus, distrugerea Ierusalimului la anul 70 și reconstruirea lui ca oraș pagan, nu oferea cadrul adecvat unei astfel de călătorii. Totuși, printre personajele ilustre care între secolele II și III au întreprins călătorii la Ierusalim sau în Orient pentru a se informa asupra unor aspecte particulare ale creștinismului, se numără Meliton din Sardes și Origen, însă călătoriile lor nu pot fi considerate ca pelerinaje proprii deoarece motivul istoric prevala asupra celui devotional și spiritual. Nu pot fi considerate pelerinaje nici vizitele făcute la mormintele martirilor și în special în ziua morții lor, din perioada dinaintea lui Constantin. Acest fenomen îl întâlnim în această perioadă și la Roma și e consemnat de numeroasele inscripții lăsate de vizitatori, spre exemplu, sub așa zisul perete și sub cripta Sf. Petru în Vatican și în complexul denumit "al Tricliei" sub memoria Apostolorum de pe via Appia, astăzi biserica Sf. Sebastian. În acest ultimul loc, unde se pare că au fost îngropați temporar Sf. Apostoli Petru și Pavel, între jumătatea secolului al treilea și începutul celui de-al patrulea, se pare că a existat un centru de cult funerar, în care cei doi apostoli erau comemorați de vizitatori. Acești vizitatori consumau în acel loc o mâncare rituală și lăsașu o urmă a propriei prezențe. După părerea unor specialiști, în aceste locuri ca și în altele de acest gen, care le-au furnizat inscripții

epigrafice, se desfășura un fel de frecvență culturală care se pare că nu avea totuși caracterul unui pelerinaj.

Un moment crucial în istoria pelerinajului creștin îl reprezintă, fără îndoială, edictul de la Milan (313), prin care se recunoaște libertatea de cult a creștinilor și se schimbă statutul Bisericii în societatea epocii. După ce fusese numită augusta și după construirea Constantinopolului, Sf. Elena, mama împăratului Constantin, întreprinde între lunile ianuarie – martie 326 o călătorie la Locurile Sfinte. Dorind să vadă locurile Noului Testament, ea a aflat că pe dealul Golgotei se afla, sub ruinele Capitoliului construit de către împăratul Adrian (117-138) și distrus de către Constantin după biruința sa asupra lui Liciniu, Crucea Mantuitorului. Într-adevăr, săpăturile întreprinse în acel loc, au scos la iveală Crucea Mantuitorului. Împăratul Constantin a ordonat construirea aici a unei biserici, care va fi numită mai târziu a Martiriului. În timpul lucrărilor din acest loc, în partea vestică a fost descoperit și Mormântul Mantuitorului, unde câțiva ani mai târziu va fi ridicată biserica Învierii (Anastasis). Împăratul Constantin a continuat ridicarea de noi edificii pentru creștini, pe lângă cele de mai sus, care reprezintă un singur complex, mai fiind ridicate câte o biserică pe muntele Maslinilor, una în Betleem, deasupra locului unde S-a născut Mantuitorul Hristos și, câțiva ani mai târziu, la stejarul Mamvri, locul unde Avraam a primit vizita celor trei trimiși dumnezeiești (Fac. 18).

După părerea unui specialist (Giorgio

Otranto), năsterea și difuzarea pelerinajului creștin se datorează în primul rând schimbării condițiilor istorice decât unei noi mentalități. Acesta argumentează amintind faptul că orice schimbare a mentalității necesită un timp mai îndelungat pentru asimilarea unor concepții determinate; în schimb, pelerinajul creștin se dezvoltă imediat după pacea Bisericii, ca răspuns la necesitatea de mult alimentată de lecturile biblice, de a vizita locurile în care a trăit și a activat Mantuitorul Hristos.

Deja în lucrare sa *Demonstratio evangelica*, compusă între 314 și 320, Eusebiu afirmă, nu fără entuziasm, că toți credincioșii lui Hristos veneau, din toate părțile pământului, în Cetatea Sfântă, însă nu ca înainte, doar să admire frumusețea și pentru practicarea cultului la templu, ci pentru a se ruga pe muntele Maslinilor, unde a poposit și s-a rugat Mantuitorul și de unde, după relatarea Faptelor Apostolilor (1, 9. 12), s-a înălțat la cer. Când vorbește de călătoria Sf. Elena la Ierusalim (*De vita Constantini*), Eusebiu subliniază faptul că pe lângă vizitarea Locurilor Sfinte, mama împăratului, dorea să se și roage acolo. Din *Onomasticon*-ul aceluiași Eusebiu mai aflăm că unii creștini mergeau nu doar ca să se roage ci chiar să primească botezul.

Numeroasele informații ale lui Eusebiu în legătură cu pelerinajul creștin, demonstrează un flux moderat de pelerini spre Ierusalim și alte locuri sfinte din Palestina, la jumătatea secolului al 4-lea.

Exact din aceeași epocă, mai precis din

anul 333, avem și cea mai veche relatare despre un pelerinaj creștin ad loca santa (la locurile sfinte). În această relatare, autorul, un pelerin anonim din Burdigala, astăzi localitatea Bordeaux din Franța, descrie o călătorie lungă (dus-întors) din Galia spre Palestina prin Italia, în timpul căreia notează principalele hanuri și orașe (mansiones e civitates), situate pe principalele drumuri consulare străbatute. El acordă puțin spațiu locurilor mai mult sau mai puțin îndepărtate de Țara Sfântă, în schimb arată mult interes pentru locurile legate de Persoana Mantuitorului, pentru alte personaje și episoade scripturistice legate de locurile vizitate; nu lipsesc nici informațiile legate de cele patru biserici edificată de împăratul Constantin. El afirmă, printre altele, că a văzut și coloana unde a fost flagelat Mantuitorul. Începând cu sfârșitul secolului al 4-lea, amintirea respectivei coloane se îmbogățește cu noi motive, între care urme și semne lăuate de însuși Mantuitorul Hristos și da naștere unor descrieri detaliate, care denotă interesul crescând pentru relicvele patimilor.

Este epoca în care Sf. Ambrozie atribuie Elenei descoperirea lemnului Sfintei Cruci și a cuielor rastignirii Mantuitorului. Aceasta informație, neatestată nici de către Itinerarium Burdigalense, nici de Eusebiu, care a fost preocupat de pelerinajul Sfintei Elena, confirmă existența unui interes evident pentru relicvele patimilor și, în special, pentru Sf. Cruce, în a doua jumătate a secolului al 4-lea. Porfirie, episcop de Gaza, care a trăit între a doua jumătate a secolului al 4-lea

și începutul celui de-al 5-lea, avea obiceiul de a merge din când în când la Ierusalim pentru a venera locurile sfinte și prețioasa Cruce.

Astfel, la nevoia de a se pune în contact fizic cu Locurile sfinte, de a le cunoaște și de a se ruga acolo, se adaugă tendința de a materializa elementele naratiunii evanghelice despre patimi și dorința de a-și procura relicve, obiecte, care într-un fel, chiar dacă indirect, au venit în contact cu Mantuitorul și care, datorită acestui fapt, erau considerate ca având virtuți taumaturgice.

O altă etapă importantă în istoria pelerinajului creștin îl constituie Itinerarium Egeriae, jurnalul unei doamne (Egeria, sau Eteria) care probabil între anii 381 și 384 a întreprins o astfel de călătorie și care vrea să reconstituie câteva din etapele mai importante din istoria mântuirii: tinta finală este Ierusalimul, fiind descris în amănunt și ciclul liturgic care se desfășoară aici. Pe lângă motivele originare și consolidate ale unei vizite și rugăciuni, asupra locurilor din Vechiul și Noul Testament, consacrate Domnului, se adaugă altele care conferă existența unui pelerinaj mult mai amplu: prezenta unui ghid (deductores sancti) care-o însoțește pe Egeria; vizita la așezările monastice și întâlnirea cu monahii; vizita la mormintele martirilor, care constituie o caracteristică importantă a pelerinajului creștin fie în Orient, fie în Occident.

În toate etapele vizitei întreprinse de Egeria se poate observa stransa conexiune dintre pelerinaj și celebrarea liturgică, pe de o parte și între pelerinaj și lectura textelor creștine, pe de alta:

“Am celebrat și aici (pe muntele Horeb) Euharistia, am făcut o rugăciune foarte arzătoare și a fost citit și pasajul corespunzător din cartea Regilor; pentru noi dorința maximă era aceea că, odată ajunși la locul cu pricina, se citea întotdeauna un pasaj din Biblie”.

Această continuare corelare între pelerinaj, lectura biblică și actul cultural avea o semnificație cu totul particulară la Ierusalim, reevocând dramatic victoria lui Hristos, exact pe locurile în care s-a desfășurat și-i oferea pelerinului posibilitatea să retrăiască aceleși etape din viața Mantuitorului Hristos, în lumina lecturilor biblice. Prin acest proces de ritualizare a dramei Patimilor și Învierii, pelerinajul interior și cel exterior se contopesc într-o singură experiență, care a stimulat interesul pentru Țara Sfântă și care a atras mulți credincioși.

Dorința de a cunoaște locurile consacrate de Hristos și de a se ruga acolo, a convins la sfârșitul secolului al 4-lea nu puțini creștini, printre care se numără Ieronim și câteva doamne romane de origine nobilă, între care Melania senior, Paula, Eustochia, Pemenia, Fabiola, Silvina, să se îndrepte spre Palestina și câteodată să rămână cativa ani; pelerinajul doamnelor din înalta societate a continuat și în prima jumătate a secolului al 5-lea, cu Melania junior, Albina, Basa, Ichelia, Flavia și împărăteasa Eudoxia, soția lui Teodosie al II-lea, care în 438 a plecat la Ierusalim pentru a îndeplini un jurământ făcut cu ocazia căsătoriei fiicei sale.

Din arhiva Bisericii Ortodoxe Române

Elvetia: Graubünden - St. Gallen

www.biserica-romana.ch

Daca la aceste nume adaugam si cele ale Elenei si Egeriei, putem intelege rolul important pe care l-au jucat doamnele de rang inalt in dezvoltarea pelerinajului in Orient, care pentru occidentali trebuie sa fi fost destul de scump. Din acest motiv si prezenta masculina, cel putin in aceasta perioada, pare facand parte dintr-o clasa sociala elevata; Ieronim atesta faptul ca se aflau in pelerinaj ilustrii exponenti ai ierarhiei bisericesti, persoane importante si reprezentanti ai culturii religioase, atat din Orient cat si din Occident: "Lista ar fi mult prea lunga daca as aminti pentru fiecare an, incepand de la Inaltarea Domnului si pana azi, pe toti episcopii, martirii si persoanele experte in doctrina bisericeasca, care au venit la Ierusalim cu convingerea ca, lipsind ceva credintei sau stiintei lor, n-au putut obtine – pentru a spune asa – maximul perfectiunii, daca n-ar fi adorat pe Hristos in acele locuri in care Evanghelia a inceput sa straluceasca de la Crucea... Persoanele cele mai reprezentative din intreaga lume se afla aici impreuna... Din Galia, cei mai buni vin aici, britanicii... daca au inaintat in viata spirituala, abandoneaza (parasesc) propriul pamant... si ajung in aceste locuri pe care le cunosc doar pentru fama lor si prin intermediul Scripturii. Si ce sa mai spun de armeni, de persani si de populatiile din India, din Etiopia, din vecinul Egipt, plin de calugari, de Pont, de Capadocia, de Celesiria, de Mesopotamia si de toate celelalte tari ale Orientului?"

Citatul din Ieronim evidentiaza faptul ca pelerinajul la Ierusalim, la sfarsitul secolului al 4-

lea devenise o realitate bogata si elevata spiritual, care se alimenta din Sf. Scriptura, din credinta, din rugaciune, din practicile cultice si care, dupa parerea celor care-l practicau, aducea perfectiunea crestinilor in credinta si- n stiinta. Pe langa aceste persoane care reprezentau "spuma" societatii, intalnim insa si meseriasi, comercianti si chiar sclavi evadati, care intreprind pelerinaje la Locurile Sfinte.

Pentru Ieronim, odata cu trecerea timpului, Ierusalimul devine mult mai sfant si mai venerabil tocmai pentru faptul ca acolo se afla mormantul lui Hristos, care potrivit profetiei lui Isaia (11, 10), va fi cinstit de catre toti. Substituirea Ierusalimului ebraic cu noul Ierusalim crestin, tema mult tratata atat de catre parintii greci cat si de cei latini, isi gaseste deplina confirmare in evolutia conceptului de pelerinaj, care contine si exprima unitar atat dimensiunea fizico-topografica cat si pe cea mistico-spirituala a Ierusalimului istoric.

O alta etapa importanta a pelerinajului in Tara Sfanta, il reprezenta, si pentru Ieronim, Betleemul, unde totul vorbea (dupa spusese lui) cu o simplitate rustica, despre Hristos si se puteau vizita pestera si ieslea in care L-au gasit pastorii si L-au adorat magii; in apropiere de Betleem, Ieronim mai aminteste si alte locuri legate de viata Mantuitorului Hristos, care au devenit locuri de pelerinaj, printre care enumera Betania, Nazaretul, Cana, muntele Tabor, Naimul si Capernaumul.

Informatiile lui Eusebiu si Ieronim asupra pelerinajului crestin si toate itinerariile secolului

al 4-lea evidentiaza formarea unei geografii sfinte (geografia sacra), care nu cuprinde doar locurile sfinte din Ierusalim si Palestina, ci si multe locuri atat din Orientul bizantin cat si din Occident. Acestea ne permit sa observam alte aspecte ale crestinismului primar, care sunt din ce in ce mai legate de fenomenul pelerinajului: monahismul si cultul sfintilor.

Pelerinii crestini, dupa ce initial au vizitat locurile sfinte de traditie biblica si, in mod special, cele consacrate de viata, patimile, moartea si Invierea Domnului, incep sa se indrepte, dupa cum atesta deja jurnalul Egeriei (Itinerarium Egeriae), spre mormintele martirilor si spre locurile unde locuiau personajele care se bucurau de mare stima si prestigiu in comunitati, la-nceput mai ales monahii; astfel, unele locuri cenobitice sau eremitice deveneau centre de pelerinaj datorita sfinteniei vietii celor care le locuiau sau le locuisera. Incepand cu anul 370, pelerinajul devine din ce in ce mai mult monastic, fie pentru faptul ca asemenea calatorii erau coroborate cu vizita la unii calugari pe care vox populi ii declarare deja sfinti, fie pentru faptul ca pelerinii erau ei insisi calugari.

Chiar daca in conceptia teologica a Parintilor Bisericii antice, vizita la Locurile Sfinte trebuia sa contribuie la perfectionarea credintei si la progresul spiritual al pelerinilor, pozitia fata de aceasta practica n-a fost intotdeauna pozitiva, la autorii crestini din primele secole. Printre cei

care s-au pronunțat împotriva acestor practici îi amintim pe Paulin de Nola și pe Sfantul Grigorie de Nazianz. Cel din urmă, întrebând fiind ce crede despre pelerinajul întreprins la Locurile Sfinte, a răspuns că Mantuitorul când s-a referit la cei care vor moșteni împărăția cerurilor n-a inclus pelerinajul nici între faptele bune și nici între fericiri! Sfantul Grigorie mai afirmă faptul că pelerinajul trebuie evitat pentru că este ocazie de păcat, pe motivul promiscuității dintre bărbați și femei, care incurajează lipsa de pudor și senzualitatea și pune la probă dură castitatea femeilor; pe de altă parte, Duhul Sfânt și harul Domnului nu sunt legate de un loc material și, cu atât mai puțin de Ierusalim, oras în care se comit păcate de orice fel, adulter, furturi, invidie, omucidere. În sfârșit, pentru Sf. Grigorie vizita la locurile unde S-a născut, a trăit, a murit și a înviat Domnul nu aduce nici un castig special pentru credință; pe de altă parte, Dumnezeu nu e prezent numai în Ierusalim, ci în orice loc, pentru că Duhul suflă unde dorește (In. 3, 8).

Afirmatiile făcute de Sf. Grigorie vizavi de pelerinaj au în vedere, în special, caracterul moral al acestor preocupări. În primul rând îl preocupă recuperarea și valorizarea dimensiunii spirituale a pelerinajului creștin.

În concluzie, putem afirma că pelerinajul creștin a cunoscut o dezvoltare rapidă, aproape o explozie, în prima jumătate a secolului al 4-lea. Motivele principale pentru care erau întreprinse aceste călătorii erau două: a vizita aceste locuri și a se ruga acolo. Începând cu a doua parte a

secolului al 4-lea pelerinajul s-a combinat direct cu alte aspecte creștine, cum ar fi cultul sfinților și monahismul și s-a îmbogățit apoi cu noi elemente: căutarea relicvelor, a minunilor, a vindecărilor miraculoase, unele practici liturgice și culturale etc. În ciuda poziției pozitive față de pelerinaje, unii autori au evidențiat riscurile și pericolele la care sunt expuși pelerinii și, în special, femeile.

În secolele următoare practica pelerinajului va continua neîntreruptă și fără mari noutăți, cu faze alternative de difuzare, legate de diversele schimbări culturale, sociale și politice.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

ALTANER, Berthold, *Patrologia*, Freiburg / Basel / Wien 1960, p. 204-205.

EGERIA, *Diario di viaggio*, Paoline 1992.

ENCICLOPEDIA Microsoft Encarta 2001, art. "Pellegrinaggio".

EUSEBIUS, *Historia ecclesiastica* 6-10, ed. E. SCHWARTZ (=GCS 9,2), Leipzig 1914.

KÖTTING, B., *Peregrinatio religiosa. Wahlfahrten in der Antike und das Pilgerwesen in der alten Kirche* (=Forschungen zur Volkskunde 33-35), Münster 1950.

MARAVALL, Pierre, *Die Blüte der Pilgerfahrten*, in: *Die Geschichte des Christentums* 2, Freiburg / Basel / Wien 1996, p. 1046-1048.

OTRANTO, Giorgio, *Il pellegrinaggio nel cristianesimo antico*, in: *Vetera Christianorum* 36, 1999, p. 239-257.